

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

มูลนิธิโครงการหลวงมุ่งพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ใน 6 จังหวัดภาคเหนือ รวม 39 แห่ง เน้นการพัฒนาเชิงคุณภาพเพื่อให้เกิดความสมดุลยั่งยืนใน 3 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จนทำให้ปัจจุบันเกษตรกรในพื้นที่โครงการหลวงเลิกปลูกฝิ่น มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สร้างรายได้ด้วยการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในระบบการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยฐานความรู้ที่เหมาะสม รวมทั้งมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2559)

แม้ว่าความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนโครงการหลวงจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยความร่วมมือและกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2559) แต่ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสภาวะโลกร้อนจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของมนุษย์ที่สูงขึ้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนต่างๆ รวมถึงชุมชนบนพื้นที่สูง ข้อมูลในปี พ.ศ.2554 แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีการปล่อยปริมาณก๊าซเรือนกระจกถึง 305.52 ล้านตันคาร์บอนเทียบเท่า ซึ่งกิจกรรมสองอันดับแรก คือ ภาคพลังงาน (ร้อยละ 72.97) และภาคเกษตรกรรม (17.32) ซึ่งมีรายงานการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ได้แก่ คาร์บอนไดออกไซด์ มีเทน และไนตรัสออกไซด์ สูงที่สุด ในขณะที่การดูดกลับก๊าซเรือนกระจกมีเพียง 70 ล้านตันคาร์บอนเทียบเท่า (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2015) จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยควรดำเนินการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อหลีกเลี่ยงและลดผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเจริญเติบโตและการให้ผลผลิตของพืชและสัตว์ ความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง รวมถึงการขาดแคลนน้ำ ภัยพิบัติ และวิกฤตการณ์ต่างๆ

ปีงบประมาณ พ.ศ.2560 ร่วมศึกษาวิจัยใน 6 หน่วยงาน ได้แก่ มูลนิธิโครงการหลวง สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา และมหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าธนบุรี ได้ร่วมกันดำเนินงานโครงการศึกษาการพัฒนาชุมชนโครงการหลวงเพื่อเป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนโครงการหลวงไปสู่ชุมชนคาร์บอนต่ำที่มีการเจริญเติบโตอย่างยั่งยืนและมีความสมดุลทุกด้าน รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงที่อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาได้มาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 1 มาตรฐาน ประกอบด้วย กรอบการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมกับภูมิสังคมชนบทซึ่งอาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ห่างไกลจากเมือง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 4 ด้าน ได้แก่ (1) การเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (2) การฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ (3) การจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อมในชุมชน และ (4) ความเข้มแข็งของชุมชนในการรองรับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งกำหนดเป็นเกณฑ์การประเมินได้ 19 ข้อ 32 ตัวชี้วัด นอกจากนี้ยังร่วมกับชุมชนและหน่วยงานสนับสนุนจัดทำแผนและดำเนินกิจกรรมเพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชน 12 ชุมชน ใน 9 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง และ 2 สถานีเกษตรหลวง

ให้เข้าสู่มาตรฐานด้วย ซึ่งผลการพัฒนาชุมชนเทียบเกณฑ์การประเมินระยะ 12 เดือน พบว่าช่วงค่าคะแนนได้อยู่ที่ร้อยละ 64-89 โดยบ้านปางบง มีระดับการพัฒนาสูงสุดคิดเป็นค่าคะแนนร้อยละ 89 รองลงมาคือบ้านป๊อก บ้านดง และบ้านแม่ขนิลเหนือ มีค่าคะแนนร้อยละ 85, 76 และ 74 ตามลำดับ ทั้งนี้กิจกรรมที่ต้องเร่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อให้พร้อมสำหรับการขอรับรองมาตรฐานมีจำนวน 7 ตัวชี้วัด ได้แก่ การให้น้ำแบบประหยัด (ฝัก) การรับรองฟาร์มปศุสัตว์ GAP คุณภาพน้ำดื่ม น้ำใช้ของชุมชน การจัดการน้ำทิ้งครัวเรือน คุณภาพน้ำทิ้งครัวเรือน การจัดการสิ่งปฏิกูลฟาร์มปศุสัตว์ และคุณภาพน้ำทิ้งฟาร์มปศุสัตว์ (สุมาลี และคณะ, 2560)

ด้วยเหตุนี้ในปีงบประมาณ พ.ศ.2561 สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงจึงศึกษาผลการยกระดับการพัฒนาของชุมชนที่ได้ปรับเปลี่ยนหรือลดกิจกรรมการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เช่น ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) จากการเผาไหม้ การเผาป่า การใช้น้ำมัน และเครื่องจักรกลการเกษตร, ก๊าซมีเทน (CH₄) และก๊าซไนตรัสออกไซด์ (NO₂) จากการทำเกษตรที่ผิดวิธี เช่น การเลี้ยงสัตว์ การใช้สารเคมีเกษตร การปล่อยน้ำเสีย และการสะสมของกองขยะ ตลอดจนผลการพัฒนาจากกิจกรรมการดูดซับก๊าซเรือนกระจกด้วยพื้นที่สีเขียว เช่น การฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ เพื่อลดผลกระทบด้านลบที่จะเกิดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด ในขณะเดียวกันต้องศึกษาการเตรียมความพร้อมของชุมชนตามแผนพัฒนา 4 มิติ และยื่นขอรับรองมาตรฐานชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน ก่อนการประมวลและสรุปผลการวิจัยเพื่อขยายงานสู่พื้นที่สูงต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาผลการยกระดับและพัฒนาชุมชนโครงการหลวงให้เป็นต้นแบบของชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน

1.3 ผลสัมฤทธิ์ของโครงการ

1.3.1 ผลผลิต (Output) และตัวชี้วัดผลผลิต (Output Index)

- 1) ผลการยกระดับและพัฒนาชุมชนโครงการหลวงให้เป็นต้นแบบของชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 12 ชุมชน
- 2) ต้นแบบชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 6 ชุมชน
- 3) แนวทางการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงในบริบทของชุมชนคาร์บอนต่ำและการพัฒนาอย่างยั่งยืน 1 แนวทาง
- 4) คู่มือการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 1 คู่มือ

1.3.2 ผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome Index)

- 1) ชุมชนในพื้นที่โครงการหลวง อย่างน้อย 12 ชุมชน สามารถดำรงชีวิตตามบริบทของชุมชนคาร์บอนต่ำและการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน
- 2) ชุมชนในพื้นที่โครงการหลวง อย่างน้อย 6 ชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนคาร์บอนต่ำและการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.4.1 ศึกษาผลการยกระดับและปรับปรุงกิจกรรมการพัฒนาชุมชนโครงการหลวงเป็นชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืนตามกรอบการพัฒนาของชุมชนชนบทบนพื้นที่สูง 4 ด้าน ต่อเนื่องจากปีงบประมาณ พ.ศ.2560 ให้เข้าสู่ “มาตรฐานชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน” เพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาดังนี้

(1) ระบบการเกษตรที่มีกระบวนการปฏิบัติงานตามมาตรฐานอาหารปลอดภัย

(2) การฟื้นฟูป่าชาวบ้านและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร รวมทั้งการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

(3) สิ่งแวดล้อมในชุมชนได้รับการจัดการและควบคุมอย่างเหมาะสม ได้แก่ ความสะอาดของเสีย และการประหยัดพลังงาน

(4) ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี และสามารถพึ่งพาตนเองเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

1.4.2 สำรวจและประเมินผลการยกระดับชุมชนเทียบเกณฑ์ตัวชี้วัด 32 ตัวชี้วัด อย่างน้อย 2 ครั้ง

1.4.3 เตรียมความพร้อมชุมชนเพื่อการรับรองมาตรฐานชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 12 ชุมชน

1.4.4 ประมวลและสรุปผลแนวทางการพัฒนาชุมชนชนบทบนพื้นที่สูงในบริบทของชุมชนคาร์บอนต่ำและการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากผลการดำเนินการ 12 ชุมชน

1.4.5 จัดทำคู่มือการพัฒนาชุมชนชนบทบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืนเพื่อนำไปใช้ในการขยายงานสู่พื้นที่สูงอื่น 1 คู่มือ

